

Met stroopwafels en met God: persoon, professie en ambt

Geestelijke verzorging in de krijgsmacht

KRIJGSMACHTPREDIKANTE ds. Helga Knegt-de Boer schrijft in een mijmering op de website van de Diensten Geestelijke Verzorging:¹

Tijdens een oefening loop ik langs een stel soldaten: ‘Dominee, bedankt he!’ roept er een. ‘Waarvoor?’ roep ik terug. Dichterbij gekomen wordt er uitgebreid gesproken over het mooie weer. Ook omgekeerd wordt bij slecht weer stevast een opmerking geplaatst richting mij: of ik niet een goed woordje kan doen... Ik voel de neiging om uit te leggen dat God niet voor de verlanglijstjes is, dat het anders is en dieper gaat. Maar tegelijk verwondert het me dat God zo met alledaagse dingen verbonden wordt. Dat er blijkbaar nog steeds een notie is van wat van Boven komt. (En al het goede komt immers van Boven, maar dat zijn mijn woorden.) Wat gebeurt hier? Roept het ongrijpbare van het weer iets van God op? Zit er spot of humor in om de dominee hierop aan te spreken? Misschien een beetje van beide.

De redactie vroeg me om een artikel dat de lezer laat kennismaken met de wereld van de geestelijke verzorging bij de krijgsmacht.

Zoals VGVZ en SKGV open staan voor geestelijk verzorgers die niet in de zorg werken, zo wil ook TGV vaker aandacht besteden aan de geestelijke verzorging binnen de krijgsmacht. Ids Smedema introduceert de protestantse geestelijke verzorging bij Defensie, waarbij hij een aantal typische aspecten van geestelijke verzorging in deze context aan de orde stelt. Geestelijke verzorging bij Defensie is laagdrempelig, werkt aanbodgestuurd en verbindt professionaliteit uitdrukkelijk met ambtelijkheid.

Ids Smedema

Dat is voor veel lezers van dit blad een minder bekend terrein. Ik beschrijf vanuit protestants perspectief – ik ben namelijk *dominee* in het leger – hoe wij omgaan met vragen rond professionalisering en ambtelijke identiteit. En ik laat zien waarom ik mij soms dominee en soms liever geestelijk verzorger noem. Dat heeft alles te maken met rolidentiteit – voor elke geestelijk verzorger

Tussen spot, humor en ernst

een actueel thema. Twee dingen worden vanuit de mijmering van collega Helga Knecht-de Boer onmiddellijk duidelijk: je gaat als dominee in de krijgsmacht mee op oefening, je deelt dus hun werkzame leven, ook als het regent, en het gaat zomaar en terloops over God. Je neemt jezelf helemaal mee, en tegelijk representeer je je zomaar een andere werkelijkheid. Soms is dat zelfs een Werkelijkheid met een grote W.

Onveranderd relevant

Het verschijnsel van geestelijken in de krijgsmacht is oud; misschien is het wel de oudste vorm van geestelijke verzorging. De Romeinse soldaten hadden hun priesters, op de Nederlandse oorlogsschepen in de zeventiende eeuw voeren predikanten mee, en in 1914 werden de eerste veldpredikers (dominees en aalmoezeniers) bij het toenmalige veldleger aangesteld. Het was de tijd dat de meeste militairen kerkelijk waren en het vanzelfsprekend was dat predikanten en aalmoezeniers hen bijstonden. Dat deden ze vooral verkondigend, met een sterk accent op de versterking van het moreel en van de moraal.² De eerste indringende ervaringen van persoonlijke nabijheid van geestelijk verzorgers bij soldaten in oorlogssituaties werden opgedaan in de meidagen van 1940. In de decenia daarna zijn predikanten meegestuurd naar vele gebieden, van Nederlands-Indië tot aan Irak, van Afghanistan tot Mali. Maar ook in vreedstijd waren en zijn zij actief – op de kazernes, de vliegbases en schepen, betrokken bij GV-lessen, individuele gesprekken en vormingswerk; ten tijde van de dienst-

plicht, maar ook nu nog steeds. Noch de opschorting van de opkomstplicht in 1997, noch de verregaande secularisatie heeft tot gevolg gehad dat de geestelijke verzorging uit de krijgsmacht verdween. Vooral tijdens uitzendingen bewees de geestelijke verzorging naar het oordeel van vele commandanten grote waarde. Erkend bleef eveneens dat het beroep van militair ethisch complex en existentieel geladen is, en dat geestelijke zorg voor de mens in het uniform derhalve een noodzaak is, geen luxe.³ Daarnaast volgt uit artikel 6 van de Grondwet onverkort dat mensen in staat moeten worden gesteld hun religie uit te oefenen, ook als ze door de overheid op een plek worden geplaatst waar de normale toegang daartoe ontbreekt. Kortom, door alle wisselingen van de tijd heen blijkt geestelijke verzorging in de krijgsmacht onveranderd relevant.

Scheiding van kerk en staat; 'nuldelijks' presentie

In het werk van de hedendaagse protestantse geestelijke verzorging in de krijgsmacht zijn twee principes in hoge mate leidend, die overigens voor alle denominaties gelden. Het eerste is de fundamentele scheiding van kerk en staat. Dat is in zoverre een spannend gegeven dat wij als dominees wel in overheidsdienst zijn, maar nadrukkelijk geen militair zijn; we dragen wel het uniform, maar beslist geen wapen. De inhoud van het werk is geheel zaak van onze zedende instanties. Inhoudelijk heeft de overheid, lees: de Defensieorganisatie, er niets over te zeggen. Daarmee is gegeven dat we als geestelijk verzorgers een vrijplaats innemen, met ambtsgeheim en verschoningsrecht. Bij de geestelijke verzorging is je verhaal veilig, weet vrijwel elke militair.

Het tweede is dat we nuldelijks werken: dicht bij de mensen, rondlopend; we kennen de organisatie van binnenuit en zijn met de cultuur van de krijgsmacht ook vanuit eigen ervaring vertrouwd. We steken onze voelhorens uit en zijn aandachtig aanwezig. Daarom is geestelijke verzorging ook niet zozeer vraaggestuurd – ook al kan ie-

dereen met zijn of haar vraag, probleem, of situatie bij de geestelijke verzorging terecht. We zijn aanbodgestuurd; we leggen verbinding en zoeken de ontmoeting, niet zozeer om moreel en moraal te versterken, maar om levensverhalen te beluisteren en samen stil te staan bij wat mensen doen en bij wat hen overkomt. Samen zoeken naar zin en betekenis, in het werk, vaak ook gerelateerd aan de rol en de identiteit die de militair thuis heeft. Gerelateerd ook aan eigen geweten en aan eigen levensovertuigingen. Rondom de noties van geweten en levensovertuigingen komt de eigen levensbeschouwelijke identiteit zowel van de militair als van de geestelijk verzorger aan de orde. We ontmoeten militairen en hun thuisfront niet zomaar, maar als gezondene door de kerken, en vervolgens met respect voor de levensovertuiging van de ander. Bovendien zijn we er nadrukkelijk voor iedereen.

Rolidentiteit

Het spreekt vanzelf dat er op het punt van onze rolidentiteit vragen liggen, die niet door elk van ons op dezelfde manier beantwoord worden, en die juist ook in deze tijd onderwerp van discussie zijn. Ze hangen samen met de vraag waarom je je – in geval van de protestantse geestelijke verzorging – dominee noemt, of eerder geestelijk verzorger, alsook met de vraag hoe de professionalisering van de geestelijke verzorging zich verhoudt tot het feit dat je als geestelijk verzorger bij de krijgsmacht als ambtsdrager gezonden bent door de kerken.⁴ Wie zich terloops even voorstelt aan een nog onbekende militair – ik schrijf nu vanuit eigen ervaring – maakt soms in een *split second* en soms niet eens zo bewust de keuze tussen: ‘ik ben hier de dominee’, of ‘ik ben hier de geestelijk verzorger’. Het heeft iets met vrijmoedigheid te maken om je als dominee bekend te maken; soms voelt geestelijk verzorger iets veiliger, omdat ik niet meteen kan inschatten wat ik bij de ander oproep door te zeggen dat ik als dominee voor hem of haar sta. Ik weet dat er collega’s zijn die bewust altijd dominee zullen zeggen, en het omgekeerde komt ook voor. Daarin zijn we

net zo veelkleurig als de hele cultuur om ons heen. Ben je nu vooral dominee (je ambt) of vooral geestelijk verzorger (je professie)? Binnen de driehoek van ambt, persoon en professie lijkt hier snel een tegenstelling tussen ambt en professie te ontstaan. Je kunt er echter ook vanuit een ander perspectief naar kijken. Nogal wat militairen zoeken je juist vanwege de vrijplaats en de daarmee samenhangende vertrouwelijkheid op, en dat is vanuit hun perspectief omdat je geestelijk verzorger bent. Kantelt het daar naar de professie? Jij weet dat het ten diepste met je ambt te maken heeft, maar je weet net zo goed dat de militair

Het beroep van militair is ethisch complex en existentieel geladen

meestal helemaal niet weet hoe dat precies zit, en dat het ook nog vaak de persoon is die het vertrouwen wekt. ‘Het maakt me niet uit of ik naar de dominee, de aalmoezenier of de raadvrouw ga, als ik bij hem of haar maar een goed gevoel heb.’ Het woord professie verwijst ondertussen naar een ontwikkeling waar ook de geestelijke verzorging in de krijgsmacht zich niet aan onttrekt: de professionalisering van de geestelijke verzorging, die zich de laatste jaren voltrekt. Wij zijn ons er steeds meer van bewust geworden dat we naast dominees in de krijgsmacht ook geestelijk verzorgers zijn, dat we een eigen vak beoefenen, dat meer behelst dan dominee zijn maar dan toevallig buiten de kerkmuren. Wat we doen, valt zelfstandig te bestuderen, te beschrijven en te waarderen.⁵

Professionalisering

De aanspreektitel van krijgsmachtpredikanten is volgens het *Handboek Militair* ‘dominee’, maar daar wil vooral mee gezegd zijn dat we niet met onze rang dienen te worden aangesproken. Organisatorisch zijn we een van de (zes) Diensten Geestelijke Verzorging.⁶ In de militaire wereld wordt het begrip geestelijk verzorger meestal gebruikt

Professionalisering en levensbeschouwelijke achtergrond horen bij elkaar

om de relatie te verhelderen tot de andere hulpverleners, zoals de bedrijfsmaatschappelijk werkers en de militair psychologen. In de theologische en de wetenschappelijke reflectie op het vak vormen we een beroepsgroep, en deze beroepsgroep oriënteert zich de laatste jaren steeds meer op haar eigen karakter. Dat laatste gebeurt niet in de laatste plaats vanwege de ingrijpende bezuinigingen op geestelijke verzorging in de zorg, de gevoelde noodzaak om aan managementlagen en cliëntenraden de meerwaarde van geestelijke verzorging aan te tonen, maar ook vanwege de noodzaak het beroep als zodanig te beschermen. Van deze ontwikkelin-

gen getuigt zowel de beroepsstandaard van de VGVZ⁷ als het kwaliteitsregister van de SKGV. Bij dat kwaliteitsregister hebben wij ons als protestantse geestelijk verzorgers bij Defensie (overigens gevolgd door de humanistische collega's) zeer bewust aangesloten. Want inzetten op kwaliteit veronderstelt de bereidheid tot permanente na- en bijscholing, en dit omvat ook het op peil houden van je eigen spiritualiteit en de omgang met je eigen bronnen.

Professionalisering van de geestelijke verzorging wordt door sommigen weleens gezien als het losweken ervan uit de levensbeschouwelijke achtergrond. Soms wordt het ontstaan van algemene geestelijke verzorging – wat je daar verder ook van vindt – als een onvermijdelijke consequentie van professionalisering gezien. Los van het feit dat de overheid in het geval van Defensie

vasthoudt aan een zending van een geprofileerde levensbeschouwelijke zendende instantie, staat daar m.i. tegenover dat een zending je bij je ambt houdt en dat – binnen de driehoek – de ‘persoon’ niet alleen komt te staan. Want dat is de valkuil wanneer ambt en professie tegen elkaar uitgespeeld worden: dat je als geestelijk verzorger alleen maar namens jezelf komt, en dat je je vak helemaal zelf moet dragen. Dat kan niet.

Het andere geluid

Wat dat nou allemaal in de praktijk van het werk van de geestelijk verzorger bij de krijgsmacht betekent, wie je dan bent en welke identiteit je in het dagelijkse werk hebt, valt niet in één zin te zeggen. Niet elke situatie is gelijk aan de andere, jij bent niet op elk moment dezelfde, en uiteindelijk is de vraag wie je bent altijd een relationele vraag: je bent in relatie tot de ander. De vraag is dus niet in algemene zin te beantwoorden, maar vereist erkenning van heel veel wisselende factoren. En een antwoord dient rekening te houden met de verschillende beelden en verwachtingen ten aanzien van datgene wat de (protestantse) geestelijk verzorger/dominee vertegenwoordigt.

Ik maakte tijdens een uitzending in Afghanistan mee dat een militair tegen me zei: ‘Ik denk niet dat ik u nodig zal hebben, maar het feit dat u er bent is voor mij een garantie dat het goed gaat’. Daar zit iets van magisch denken in, maar ook dat je als geestelijk verzorger/dominee een voor velen onbenoembare wereld van vertrouwen, geluk, of noem het zegen, representeert. Sommigen komen graag in je kerk- of bezinningsdienst om in hun eigen geloof gevoed te blijven, ook al voel je soms weleens dat hun spiritualiteit een andere is dan de jouwe en haakt een enkeling teleurgesteld af. Anderen voelen zich even bevrijd van de plicht om wekelijks naar de kerk te gaan, en weer anderen, die in Nederland nooit naar een kerk gaan, komen graag om de tijd te markeren en een ander geluid te horen. En dat ‘andere’ kan ongemerkt – dat heb je nooit in de hand – een verwijzing naar ‘de Ander’ worden.

Het andere geluid komt overigens voluit aan de orde wanneer militairen in het vormingswerk kanten van zichzelf aan elkaar durven laten zien. Kanten die in de dagelijkse praktijk van het werk volstrekt onzichtbaar blijven. Of wanneer stevig over de spanningsvolle relatie tussen militaire en persoonlijke

Een klein dwarsligbijbeltje in de liboza

moraal wordt gesproken. In deze dingen zijn we voluit protestants: we staan ergens voor. De term ‘luis in de pels’ past net iets meer in een tijd die een aantal decennia achter ons ligt. Toch zal de protestantse geestelijke verzorging altijd kritisch-solidair kwesties aan de orde stellen die ter wille van de humaniteit in de krijgsmacht zelf en in de wereld in het geding zijn. De scheiding tussen kerk en staat en het nuldelijns en aanbod-gestuurde karakter maken dat het kan en dat het moet. Zonder professionele doorontwikkeling van het vak gaat het niet, en ook niet zonder een stevige verworteling in het ambt. En dat geeft vervolgens lichtheid aan de persoon in het dagelijks werk, op de kazerne, op oefening.

‘Dominee, bedankt voor het mooie weer’. Het wonderlijke lijntje naar boven. Overigens doen ook een zak drop of een pak stroopwafels wonderen, als die tijdens een oefening uit de rugzak van de dominee komen. De kleine dwarsligbijbeltjes worden wat minder luidruchtig aangenomen. Maar stiekem verdwijnt er hier en daar een in de liboza.⁸ Zonder schroom kan wel tegen een collega gezegd worden: ‘Kijk, gekregen van de dominee’. Want dat die iets te bieden heeft, staat buiten kijf.

Dr Ids Smedema is krijgsmachtpredikant en werkt als predikant-secretaris in de staf van de Protestantse Geestelijke Verzorging.
ij.smedema@mindef.nl

Noten

- 1 Zie: www.dgv.nl/pgv Vrijwel elke week plaatst een van de krijgsmachtspredikanten onder de titel 'mijmering' een korte observatie of gedachte.
- 2 De geschiedenis van de PGV in de periode 1914-2014 wordt beschreven in: E. Boon, J. Hoffenaar en W. Veltkamp, *Met het Woord onder de wapenen. Protestantse Geestelijke Verzorging in de krijgsmacht vanaf 1914*, uitg. Boekencentrum, Utrecht 2016.
- 3 C. Smit (2013). Spiritualiteit in de krijgsmacht. De rol van de geestelijke verzorging bij Defensie. *Militaire Spectator*, 182, 237-247, p. 247.
- 4 Deze en vele andere vragen zullen uitgebreid aan de orde komen in de het kader van de wetenschappelijke ondersteuning die de Protestantse Theologische Universiteit, afdeling Groningen, in de komende jaren aan de PGV zal geven in de persoon van dr. Theo Pleizier. Ook daarmee slaat de PGV de weg in van professionalisering van de geestelijke verzorging met volledige inachtneming van de ambtelijke identiteit ervan.
- 5 Een voorbeeld daarvan is de studie van J. Smit, *Antwoord geven op het leven zelf. Een onderzoek naar de basismethodiek van de geestelijke verzorging* uitg. Eburon, Delft 2015. Smit zoekt in deze studie naar een antwoord op de vraag wat geestelijk verzorgers doen, en ontwikkelt een basismethodiek waarin de kwestie van de levensbeschouwelijke identiteit van de geestelijk verzorger geen hoofdrol speelt, wat geenszins wil zeggen dat de basismethodiek een verankering in die identiteit uitsluit. Het werk van de geestelijk verzorger wordt vanuit een ander, meer afstandelijk gezichtspunt bekeken en geanalyseerd. Datzelfde gebeurt in het op dit moment startende Case Study Project van dr. Sjaak Körver en prof. dr. Martin Walton. Zie daarover het artikel van J. Körver, Wat doen geestelijk verzorgers? Met *case studies* op naar *practice-based evidence* van geestelijke verzorging, *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 19(82), 2016, 10-19.
- 6 De Diensten Geestelijke Verzorging bestaan naast de Protestantse Geestelijke Verzorging (GV) uit de Rooms-Katholieke GV, de Humanistische GV, de Joodse GV, de Hindoeïstische GV en de Islamitische GV.
- 7 Zie: http://www.vgvz.nl/over_de_vgvz/ beroepsstandaard, voor het laatst herzien in 2015.
- 8 Een van de vele militaire afko's (afkortingen); *liboza* staat voor linkerbovenzak.